

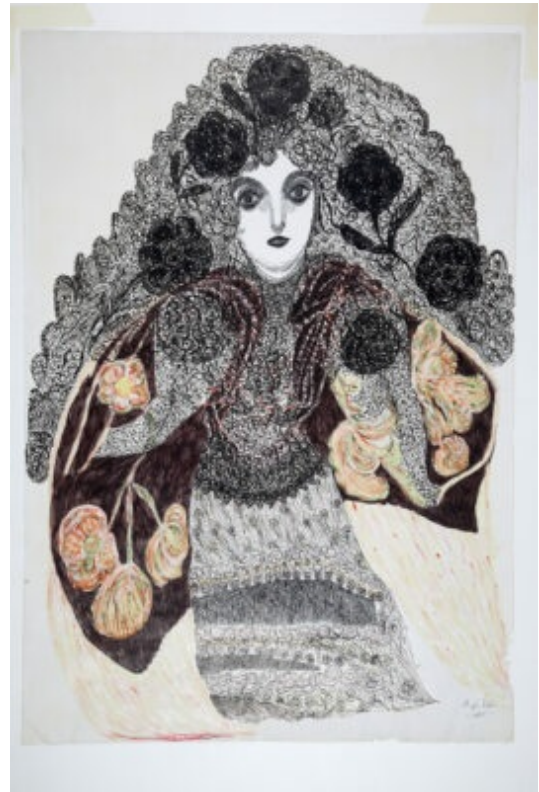
Artistes mèdiums i visionàries. L'art obert de la creativitat mística

quaderndelesidees.press/artistes-mediums-i-visionaries-lart-obert-de-la-creativitat-mistica/

May 24, 2020

El pensament i l'obra de l'artista Fina Miralles [1] m'han conduït a esferes de coneixements d'una gran lluminositat, entre els quals, un determinat corrent d'estudis feministes centrat en la relació entre l'art i el sagrat.[2] Des d'aquesta perspectiva presento i poso en relació l'escriptura i l'obra de dues grans artistes i escriptores catalanes i universals, Josefa Tolrà (1880-1959) i Fina Miralles (1950), dues dones sensibles dotades d'un extraordinari poder de visió i d'inspiració que, tot i les diferents circumstàncies personals, històriques i culturals, coincideixen en la seva concepció espiritual de la creació en dur a la pràctica dos dels principis de l'antiga escriptura sagrada de tots els temps. Fer descendir l'experiència metafísica del sagrat al conjunt de la realitat. I participar d'aquesta realitat incognoscible tot despullant-se de l'ego; allò que els grecs denominaren *kenosis*: buidatge del jo, que també requereix cultivar els hàbits de l'empatia i la compassió, és a dir, comprometre's amb el bé comú.[3]

Josefa Tolrà, educada en l'ambient de la Catalunya rural i menestral, no estava destinada a participar de forma directa en el món de l'art, però un gir inesperat a la seva vida va tòrcer aquest destí. Això va succeir a partir de 1942, quan a causa del dolor i el trauma troba en el dibuix canalitzat i les paraules dictades un consol sanador i també un procés de metamorfosi personal i espiritual. Seguint «La Veu» que li parla en forma d'imatges i paraules inspirades, Josefa Tolrà troba la pau interior i una segona naixença desplegant una visió màgica i holística del món i de l'univers. Ella transcriu amatentment aquests missatges en els seus quaderns il·lustrats, els dibuixos i brodats.[4] L'espiritualitat visionària de Josefa Tolrà, sense jerarquies ni dogmes, participa d'un extens moviment que, a finals del segle XIX i principis del XX, s'expandia arreu d'Europa buscant una renovació espiritual laica i inspirant-se en l'antiga tradició hermètica i el redescobriment d'Orient. Aquesta iniciativa seguida per milers de persones amb una gran presència tant en sectors culturals i científics com en els moviments obrers i anarquistes, es vol allunyar del dogma d'Occident, on la teologia i l'escriptura sagrada han estat traduïdes a un idioma racional que els era estrany: el *logos* no pot alleugerir l'aflicció ni evocar la necessitat de transcendència; el pensament lògic racional no és capaç de convèncer-nos que les vides tenen sentit i valor més enllà de la seva finitud.

Josefa Tolrà (Cabriels, 1880-1959). Figura amb Mantó brodat, 1946. Tinta, retolador i llapis sobre paper, 100 x 70 cm. Cortesia ©Associació Josefa Tolrà

Aquest context emocional i epistemològic explica el rescat de certs valors propis del cristianisme primitiu i de la tradició cultural d'Orient sustentada en l'extens univers de l'escriptura sagrada.

Els ancestrals ensenyaments vàdics ensenyaven que totes les criatures estaven profundament interconnectades pel fet que compartien un mateix nucli sagrat; d'aquí la seva visió d'una divinitat inherent a totes les coses. Una espiritualitat holística que representa allò diví, el món natural i la humanitat com una tríada sagrada. D'aquesta tríada i del viatge des de l'ara i l'aquí al Més Enllà ens parlen els textos i dibuixos simbòlics de Josefa Tolrà, com també l'escriptura i l'univers creatiu de l'artista Fina Miralles (Sabadell, 1950). Dos fons textuais i visuals extraordinaris que remetent a una antiga i pregona memòria cultural que arriba des d'Orient al llarg de segles i segles amb un missatge central: assolir la saviesa requereix seguir el Mandat del Cel i harmonitzar la vida amb l'ordre còsmic. El pensament budista i taoista exposa que per comprendre les lleis que governen l'univers, hem de regular el nostre comportament en consonància amb les bases del nostre ser. Un exemple del treball creatiu conjunt dels denominats, per la neurociència moderna, hemisferi dret i hemisferi esquerre del cervell humà; reunió, doncs, entre pensament analític i pensament emocional.

Com Josefa Tolrà, la vida de Fina Miralles després de l'any 1984 també fa un gir radical en el context d'una experiència traumàtica, seguida d'un viatge que la mena a un tornar a néixer a la Vida i el consegüent adveniment d'una nova manera d'entendre i viure la pràctica de l'art. Tot i que es manifesten des de circumstàncies personals molt diferents, Josefa Tolrà i Fina Miralles comparteixen el fet de viure l'escriptura, el dibuix i la pintura com un camí de transformació que mena a una experiència d'intimitat i veritat. «Estoy en el espacio complacida de mí misma», escriu Tolrà. «Quan aprens a viure en el buit, desapareix la por i l'angoixa perquè formes part del tot, aquest és el secret i la gran felicitat», escriu Miralles. Unides per sempre al món celeste, les imatges visuals i literàries d'aquestes dues dones connectades a les energies del Cosmos transmeten una cosmovisió inspirada en les grans tradicions del pensament zen i les antigues escriptures vàdiques; així és com ressonen en les paraules de Fina Miralles: «El moviment circular del cosmos, principi i fi, són la mateixa cosa, així com dalt i baix, dins i fora. Hi ha un espai físic-extern-material i un espai mental-intern-immaterial o metafísic. Durant molts anys he caminat i he viscut en el primer. Ara visc en els dos.»

Josefa Tolrà (Cabrils, 1880-1959). *Figura Flor*, 1955. Bolígraf, tinta i guaix sobre paper, 36,9 x 27,8 cm. Cortesia ©Associació Josefa Tolrà

Al llarg dels anys d'exili interior viscuts a París i Normandia (1985-1992) Fina Miralles emprèn una immersió profunda al pensament simbòlic i la pintura xinesa, l'art que revela el misteri de l'univers. Més que un marc de representació, l'art pictòric xinès busca recrear un lloc mediúmic on la vertadera vida sigui possible. Aquesta tradició pictòrica té el punt de partida en una filosofia fonamental que proposa concepcions precises de la cosmologia, del destí humà i de la relació entre l'ésser humà i l'univers. Fina Miralles s'apropia d'aquesta immensa memòria cultural oberta que ella reinterpreta seguint el dictat de la seva necessitat interior. «L'amor, la llibertat, la pintura», escriu Fina Miralles a París l'any 1986. I així inicia un immens corpus d'escriptura i d'obra sustentada en una visió circular del temps i del cosmos. Un cercle infinit que uneix experiència de vida i experiència del buit: «L'artista no ha de voler. L'artista és el mèdiu, ha de deixar tots els canals lliures.» Un cercle màgic fora del temps i de l'espai que Fina Miralles sap arrelar en una terra i una memòria precisa i concreta: Serrallonga, la casa heretada de la seva mare on, envoltada de camps d'ordi, un alzinar i la Via Làctia, aprèn a contemplar i a veure «l'invisible-visible», a diluir-se per retrobar-se. Aquell trosset de terra materna «em va obrir les portes del sagrat» en la pregonesa de l'ànima, allà on hi ha la Unitat.

Serrallonga és, per fina Miralles, el lloc on aprèn a fer l'obra «amb un esperit lliure», a crear la «pintura del traç, el buit, l'èter». En la tradició cultural xinesa, el buit o *dao* és l'alè primordial i forma part de dos regnes: noümic i fenomènic. És alhora estat suprem de l'origen i element central en el funcionament de les coses. Per endinsar-se en la pintura del buit, escriu Miralles, «cal alliberar-se de l'egoisme, de lo mental, cal buidar la ment, unificar-la, aquietar-la», seguint un dels fonaments essencials de la filosofia de l'art xinès. «La humildad junto con la sabiduría hacen a los seres grandes y felices», anota Josefa Tolrà en una de les seves llibretes il·lustrades. Sàvia és la persona que connecta amb l'infant que tots portem dins, la que retorna a la visió primigènia, a la innocència, diuen els mestres antics de la pintura xinesa. Aquest és el camí que han escollit Josefa Tolrà i Fina Miralles:

retornar al pensament màgic, a l'invisible, al món sagrat, a l'amor i a la bellesa; a la profunditat del sentiment. Aquest viatge entre el cel i la terra no les aïlla de la vida humana sinó que participen d'una antiga visió del sagrat que és anhel de transformació, personal i col·lectiva, que busca una humanitat millorada. Comparteixen la necessitat d'experimentar una realitat més autèntica, una realitat més profunda, que en les sagrades escriptures apareix amb el nom de *rta*, *Brahman*, *Dao*, *nirvana* o *Déu*, que no és un «esperit» ni un «ser», sinó una porta oberta des d'on cadascú pot buscar allò diví en si mateix, el reflex de la mateixa veritat, i dur-la a la pràctica.

Lluny de la teologia escolàstica que descriu Déu com un ésser totpoderós i aliè que jutja, premia o castiga, Tolrà i Miralles participen d'una teologia femenina que es desplega en llengua materna arreu d'Europa al llarg dels segles, com ha explicat Luisa Muraro. Una escriptura que es construeix múltiple i diversa amb un fil continu que la unifica: el crit de les seves autores en posar en paraules l'experiència personal i singular del vincle amb el sagrat. En el context històric de l'edat mitjana, la dona va obrir l'espai de l'escriptura visionària i mística seguint la veu interior. Possiblement fou en l'àmbit teològic de la mística femenina on Europa va viure per primera vegada l'exigència de fundar el coneixement en l'experiència inaugurat per la mística femenina en lloc de sustentar-lo en l'especulació intel·lectual. Coneixement, experiència i escriptura constitueix la tríada que dona naixement a una teologia en llengua materna, a l'adveniment del «Déu de les dones», [5] un déu a qui les dones s'adrecen, hi parlen alhora que el fan parlar. Una mina extraordinària de llibertat religiosa entesa no com un dret sinó com a llibertat espiritual on l'experiència busca parlar amb Déu i, d'aquesta manera, trobar les paraules per dir-se i viure a partir de si mateixa.

Fina Miralles, Ourobobos, Memorial, 1996. Oli sobre tela, 46 X 55 cm. Museu d'Art de Sabadell.

La història ha situat el desenvolupament de la consciència femenina en el segle XIX; la nova història feta des de la perspectiva dels estudis feministes ha rastrejat un desplegament molt més antic de l'autoconsciència femenina. [6] El cert és que ha tingut lloc en diferents etapes i durant segles. El misticisme ha estat un d'aquests camins. Dones visionàries que se senten autoritzades per la inspiració divina a parlar públicament i lluitar per una nova conceptualització de la teologia cristiana, però també per fer-se un lloc propi i diferent en la generació del coneixement humà. L'obstinació de les dones per la seva llibertat i

emancipació tingué lloc en l'arena de la religió molt abans que poguessin concebre solucions polítiques per transformar la seva situació en l'espai social i cultural. La relació entre l'art i el sagrat d'aquestes autores ens permet entendre les religions com a maneres de viure en lloc de mirar-les com un corpus de dogmes. I és que el fet religiós, quan posa l'accent en la dimensió històrica, social o política, no ens diu res de l'experiència real a la qual remet; una experiència que connecta l'ésser humà amb el més viu de la seva vida.

Avui la lluita feminista ha esdevingut un dret constitucional d'igualtat entre gèneres. Aquest fet, però, no assegura per ell mateix el salt de les dones al sentit lliure d'allò que cada una de nosaltres és o pot arribar a ser seguint el seu desig interior, independentment de les construccions socials que han configurat la seva identitat exterior. És aquí on l'experiència de les escriptores místiques encaixa amb el present i traça un cercle. I és en aquest context que situem l'obra i el pensament de Josefa Tolrà i Fina Miralles amb una creativitat que transcendeix els cànons de la modernitat i de l'art d'avantguarda. Autores que formen part d'un teixit cada vegada més extens de dones rescatades per una història de l'art oberta a un procés de reescriptura de les seves esferes narratives. L'estudi dels seus pensaments i de les seves obres no tan sols obliga a canviar els relats de la historiografia sinó que en fa trontollar els seus fonaments.

[1]La recerca iniciada l'any 2011, que ha donat lloc a diferents exposicions, publicacions i seminaris, ha culminat amb l'edició crítica i documentada de l'escriptura i l'obra de Fina Miralles al llarg de 45 anys, presentada en quatre volums: *Fina Miralles. Paraules fèrtils 1972-2017*, de Maia Creus (ed.), Sabadell: Fundació Ars, i l'exposició presentada amb el mateix nom al Museu d'Art de Sabadell el febrer de 2018.

[2]En aquest sentit cito la historiadora Pilar Bonet, la qual ha posat en valor el llegat de Josefa Tolrà amb nombroses exposicions i publicacions, entre les quals: Pilar Bonet (ed.), *Josefa Tolrà. Mèdiu i artista*, Mataró: Associació Josefa Tolrà i ACM, 2020 (segona edició); i Pilar Bonet, «Medium e Visionarie: Nina Karasek, Clara Schuff e Julia Aguilar», a *Osservatorio Outsider Art*, 19 (tardor de 2019), Palermo, p. 34-43.

[3]Vegeu: Karen Armstrong, *El arte perdido de las escrituras. Recuperar el sentido y el valor de los textos sagrados*, Barcelona, Paidós, 2020.

[4]Devem a Pilar Bonet la iniciativa de portar al món de l'art contemporani l'obra i l'escriptura de dones místiques del mapa europeu fins ara relegades a una mirada secundària i apartades dels grans corrents de la cultura del nostre temps. Exposició: «ALMA. Mèdiu i visionàries». Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma de Mallorca, febrer de 2019. També a: Instagram: @visionarywomen.art.

[5]Luisa Muraro, *El dios de las mujeres*, Madrid: Horas y HORAS, 2006.

[6]Vegeu: Gerda Lener, *La creación de la conciencia feminista. Desde la Edad Media hasta 1870*, Pamplona: Katakarak Liburuak, 2019.

Maia Creus · Doctora de la facultat de geografia i història

Maia Creus Castellana. Doctora en Història de l'Art per la Facultat de Geografia e Historia, Universitat de Barcelona. Premi ACCA de la Crítica d'Art 2018 de RECERCA: Fina Miralles. Paraules fèrtils 1972-2017 (Fundació Ars i Museu d'Art de Sabadell). Ha impartit docència en Història de l'art a la Universitat Autònoma [...]

Llegir més

